

MAJTÉNYI MIHÁLY:

A harmadik írókongresszus

— Előadás a Magyar Irodalmi Társaságban —

Talán a legfurcsább hivatás az írói. Benépesíteni számtalan könyv lapjait emberi léttel, benépesíteni a színpadokat, papírravetni az emberi lélek rezdüléseit — egész korszakok vagy éppen napok és szűkre szabott percek rajzát, érzésvilágát, leheletét adni, felvonultatni: megrikkatni és megnevetetni az embereket, ítélni minden dolguk, az emberek minden dolga felett... bizony furcsa, nagyon furcsa mesterség. Gar madával citálhatnám éppen maguknak az íróknak kétkedéseit és vergődéseit, amikor hivatásuk felett medítálnak. Horatiustól Arany Jánosig, Goethétől Ady Endréig százan és sokan igyekeztek megformálni a választ arra a kérdésre: mi az írás, az irodalmi írás és milyen legyen.

Nem lángból füstöt, sőt füstből hozni ki lángot

mondja Horatius a Pisciakhoz intézett verses levelében, ebben a különös írásban, amelyet Ars Poetikává ütöttek.

Évezredes ez a kérdés-felelet játék: írni, de hogyan? Goethe így mondatja el a Fauszt-ban

So braucht sie denn, die schönen Kraefte
Und treibt die dichterischen Geschaefte

— — — — —
Greift nur hinen, ins volle Menschenleben
Ein jeder lebts, nicht vielen ists bekannt
Und wo Ihr's packt, da ist's interessant.

S ki nem emlékeznék Vojtina Ars poetikájára Arany Jánosnak erre a keserűen bölcs versére, amely az alkotás és — az alkotói vergődés igazságát egyaránt hirdeti?

S mi magyarok büszkék lehetünk, hogy volt egy József Attilánk, aki a zseni lelkével lövelt reflektorfényt az alkotás folyamatának irdatlan mélységébe, aki kimondta a Hat Parancsot. A hat lángot, tüzet, fagyot, örömet és szenvedést, az élet hat mélységét. S ahhoz hogy íróvá válj, a hat mellé — a hetedik te magad légy!

Ha költenél s van rá költség
azt a verset heten költsék,
egy ki márványból rak falut,
egy ki mikor szülték, aludt,

egy ki eget mér és bölint,
egy kit a szó nevéen szólít
egy ki lelkét üti nyélbe,
egy ki patkányt boncol élve.
Kettő vitéz és tudós négy, —
a hetedik te magad légy.*

★

Kicsit úgy mentünk most Lyublyanába, Jugoszlávia minden népének írói. úgy mentünk erre a háromnapos kongresszusunkra, hogy valami csoda csak születik majd ott, valami szikra csak fellobban, amelynek tüzet mécsesként felemelhetjük és világíthatunk vele.

Csodák persze, jól tudjuk, nincsenek és igazi választ, teljesértékű választ arra a kérdésre: hogyan írjunk — sohasem kaphatunk. Nem is lenne jó — mint ahogy az irodalom csúfos bukása és megszegyenítése a zsdanovi irányító tétel. Persze kudarccá lehet az az anarchikus, szélsőséges álláspont is, amely az önmagáért való betűre esküszik s a művészet tetszetős szóhalmazát, vagy ember-hökkenítő szóhegye mögé bujtatja — a semmit.

Választ nem kaptunk a kérdésre, mert nincs rá válasz, de azért írásművészet mégis van: valami lélekbeágyazott norma ez, valami, ami ha megindul és hömpölyögni kezd, mindig megtalálja a helyeset, az emberit. S ha vezére az emberi haladás mellett az emberi humánium — az egészséges és teljes humánium, nem pedig álhumanista okoskodás — ha emberformáló ereje nem vitatható, ha sodor és ragad, visz előre — akkor nemes, érték és maradandó. S az a társadalom, amelynek szándékai azonosak vele — a maga javára fordíthatja az írást és ezt az irodalmat.

Krlezsa referátumából ezt éreztem ki, ezt a gondolatmenetet. (Referátum: milyen száraz és üres szó, mikor százszor több volt annál... tanulmány, de valahol a Goethe-i és József Attila-i, költői utkeresés határán). Mondom, a közel háromórás előadáson úgy éreztem ezt a gondolatmenetet végigvonulni, mint a cölöpverő pörölycsapásait, aki hidat ver és hidat terít elénk. Csak rá kellett lépni erre a hídra és velemenni tovább, hogy széles művészethistóriai kirándulás után ismét partot érjünk a mában. Peregték a korszakok — érdekes, hogy hasonlatait éppen a szemléltetőbb festészetből és szobrászatból kölcsönözte — s odaérve ismét a ma határához tisztán és világosan hallhattuk: ahogy megtaláltuk a magunk életének formáját — haladó és baloldali formáját — egészen biztosan rátapintunk és rátalálunk művészi kifejezésének erre a módjára és formáira is!

Azt mondd, hogy ez jóslat csak? Nem, ez az az optimizmus, amely erősen és mélységesen hisz népeink életerejében — s ebben az életerőben a művészi alkotás is benne foglaltatik.

★

Krlezsa referátumáról eddig a szubjektív benyomások hangján szóltam. Lássuk most objektíven, egészen közletről a gondolatmenetét.

Négy év telt el, amióta megszakítottuk kapcsolatainkat azzal a szervezeti fórummal, amely mint a Harmadik Internacionálé publicisztikai és informatív surrogátuma, pótszere megmaradt. Krlezsa hangoztatja: az a körülmény, hogy az SzKP(b) központi bizottságának hirhedt rezolúciója éppen a Kommunista Kiáltvány megjelenésének százéves évfordulóján látott napvilágot s hogy a proletáriátus nemzetközi fórumai

éppen ilyen logikátlan és megnemértő módon ünnepelték ezt az évfordulót — mint ahogy az SzKP(b) vezénylete alatt történt — mindez bizonyítja azt a hatalmas intellektuális és morális válságot, melybe a proletáriátus nemzetközi mozgalma került. Kiközösítve a nemzetközi szervezetből (azokból a keretekből amelyekben mint kommunista mozgalom több mint három évtizeden át harcoltunk és fejlődtünk) négy éve úszik a hajónk — egyedül. S a vihar a tűzhelyünk körül egyre hangosabb a világban odakünt és ezen földön, ahol már évtizedek óta drámai az életmód.

Krlezsa beszél az évszázados megpróbáltatásokról majd így folytatja:

Ebben a pillanatban ez a dráma bennünket kizárólag a felvetett téte-
lünk szempontjából érdekkel: vajjon irodalmunk élő valami-e, hogy
mint élő szervezet, reagál-e azokra a kétségtelenül sorsdöntő momentu-
mokra, amelyek okozati kapcsolatban állnak egész európai nemzedékek
sorsával, befolyásolják egész nemzeti, állami és szociális existenciánkat
s ennekfolytán, logikusan: irodalmunkat és művészetünket is.

Vajjon az irodalmunk magaslatán áll-e azoknak a politikai koncepcióknak illetve szubsztanciális megvalósításuknak — amelyek megvalósítása klasszikus antitézisét alkotja a tizenkilencedik század kisvárosi és kispolgári korszakának, egész tudományos, irodalmi vagy művészeti romantikus sematizmusának? Mivel foglalkozik jelenleg ez az irodalom, mi az ami túlteng benne, melyek a példái, eszményei, mit akar elérni izlés és divatos áramlat terén, mivel akar hatni s ha passzív — miért az? Honnan ez a passzivitása, érdektelensége az aktuális kérdésekben és az aktuális kérdések egész komplexuma iránt. S honnan ered az utóbbi időben a szinte ideges lelkesedése a századvég, a fin de siècle egyes irodalmi eszmény-áramlatai iránt?

Krlezsa szerint irodalmunk sokszor a nyugati példák hiánya miatt nem képes ilyen esztétikai reagálásra. Azért, mert ott az ilyen problémáinkat esztétikailag és művészileg senki sem dolgozta fel. S nálunk is, mint mindenütt a művészetben és az irodalomban, sokszor a külföldi példák szolgálnak modellként. S hogyan utánozhatnánk egyes beletrisztikai prototípusokat, ha ezek a problémák ott nem léteznek?

Foglalkozva az irodalmi áramlatok alakulásával nálunk, a háborúelőtti időszakban, Krlezsa rátér a párt szerepére a helyzet tisztázásában s a háború alatti és háború utáni helyzetre.

A polgári osztály — mondja, s itt ennek az osztálynak intellektuális csatlósaira gondolt — alávetette magát az 1945. év forradalmi imperatívuszának, a nem politikai, filozófiai, materialista és dialektikai imperatívuszának, mint olyan dolognak, amely a felsőbb erők sorába tartozik, amelyekről tehát nem vitatkozunk. „Amíg mi élünk, ez most már mindig így lesz“ — hajtogatták és kultúrális arénánkban aránylag harmónikus, passzív csönd, mondhatni: szolidaritás állott be. 1948 óta azonban leállt a vis major mágnese és a helyzet megváltozott. S a rezignációból — lírai pianóval — kikelt az új kantiléna: Nézd csak, nézd! Semmi sem örök ebben az életben, minden megváltozik. Vagy: a forradalom, lám, elmegy, a líra megmarad. Különösen a líra, a tömegek fölötti líra, az örök líra, az önmagáért való líra.

Analizálva a mai helyzetet a világban, amikor a polgári gazdaság strukturális krízise elvegyül a sztalinizmus krízisével és a háborús veszély varriánsával — az intellektuális felülépítményünk, amely még mindig a polgári értelmiségünk kultúrális és nemzeti, konzervatív formuláin nyugszik, szintén krízisbe került. A rosszul megemésztett, esztétikai és formalisztikus baloldaliság után az intellektuális fölülépítmény

ismét a jobboldali tisztátalanság és letérés, a jobboldali regeneráció jeleit mutatja, azt a sötét ballasztot, amely ezt az országot egyszer már a katasztrófa tűzébe vitte. S a sok nyomtatott betűben, amely ebben a szocialista országban irodalom vagy tudomány címen megjelennek, egyre hangosabban hallani hangokat „a két világról“ a „faji és politikai diszkriminációról“ ennek vagy annak a típusnak „szuperioritásáról“ a Keletről és Nyugatról, a Balkánról és Nyugat-Európáról stb. A materialista és idealista krízisről, a jobboldali és baloldali szélsőségek hullámzásáról stb. Szinte neuralgikus formái születtek az igennek és a nemnek, amelyek sokszor a passzivitásig vezettek. S mindezek szkeptikus lírává dagadtak, jobbra és balra.

Krlezsa egyenes példáit mutatja a formalisztikus felaprózásnak az esszé műfajában, a tanszékeken, a szépirodalomban stb. Kiemeli, hogy a sorok között megjelennek halott dolgok és halott fogalmak. Az ilyen „szkeptikus“ szövegek átvizsgálása bárkit meggyőz, hogy irodalmi értelmiségünk egyrésze, amely aktívan résztvesz a szocialista felépítményben a történelmi materialista módszert idealisztikus félrevezetésnek tekint. S új elméletek leple alatt megjelenik a lejárt frázisok egész repertoire-ja, hogy: szellem és test, tér és idő, szabad és szükséges, szervi és szervetlen, egyszóval mindazok a fogalmak, „mélységes rejtélyek, amelyeket soha felfedni nem fogunk“. Hogy nem intelligens módszer a lelki fogalmát az anyag minőségének színvonalára süllyeszteni s hogy csak egy evidens, és pedig az anyag a lélek minősége.

Szkeptikusnak lenni a történelmi materializmus módszereivel szemben, tagadólag integetni, kételkedni a tudományos módszerekben, ez annyit jelent, mint helyeselni a jobboldali politikát.

— Te azt hiszed, hogy helyesen gondolkozol, ha azt hiszed, hogy megváltoztatod az emberi világot, ha megváltoztatod a viszonyt a munkaerő és a pénz között. Ha én be tudom bizonyítani neked, hogy gondolkodásod nem materialista, hogy nem gondolkozol sem logikusan, sem helyesen, hanem hogy bizonyos intellektuális kompiliációk alapján ábrándozol s hogy áldozata lettél saját tudatlanságodnak, romantikus idealizmusnak és gondolatbeli felfuvalkodottságnak: ha be tudom bizonyítani, hogy nem gondolkozol, hanem álmodozol, misztifikálsz és becsapod önmagad, akkor azt is bebizonyítottam, hogy feltételezéseid hibásak s ennél fogva hibásak a következtetéseid is.

Irodalom-esztétikai, mondhatnám baloldali változatában ez a tétel így hangzik: Azt hiszed, hogy esztéta vagy és művészileg hatsz a világra, ha azt gondold, hogy a szocialista realizmusról vallott tétéleiddel bármilyen értelemben hathatsz az irodalmi gondolkodás fejlődésére. Én viszont be tudom bizonyítani neked, hogy valamiféle rendőrségi előírások alapján fantáziálsz, valamely intellektuális diktatúrád alapján s hogy erőszakot követsz el a szabad szellem és gondolat ellen s így be tudom bizonyítani, hogy merő doktriner vagy s nem költő és esztéta.

Krlezsa utána rátér Aragon kísérleteire, amelyekkel ez igazolni igyekezett a szovjet művészetet, majd beszélt a sztaliní frázisról, a lélek mérnökeiről. Elmarasztaló ítéletében feltárja ennek a pohárköszöntőnek szánt szövirágnak a materializmussal való ellentmondását — már maga a fogalom is ellentmondás — s fogalomból mégis új esztétikai hízkegyet, valóságos kaligulizmust formáltak.

Nem kétséges — mondja — hogy az európai művészetnek ebben a korszakában, amelyben most élünk, a vallási és lélekmérnökök ingerőzsis falanxtereiben alkotott golgotai motívumok — amelyek mint a

vallásos nézetek propagandistái századok óta mindig hatottak a világra — s maga az a körülmény, hogy az emberek még mindig ott térdelnek a kálváriás motívumok előtt s hogy ezeket a motívumokat saját szenvedéseik szimbólumának tekintik (igen, az is, hogy ezek a motívumok közvetlenségükben az élet erejével hatnak) mondom, mindez csak azt bizonyítja, hogy az emberiség történelmének első fázisában vagyunk még mindig. Egészen a kezdetén. Mert, hogy lenne elképzelhető, hogy egy európai anya térdeljen ilyen festmény előtt — ha nem lenne élő asszony, aki halott fiát így tartja ölében. Minden második szezonban húszmillió Krisztus! Vagy hogyan sírnának az asszonyok Mária törrel áttört szíve előtt (mint a szenvedés szimbóluma előtt) ha szívük nem történelmi valóság kesével lenne átszűrva?

Kérdezzük, mit tehetnek ebben a sajnos még mindig élő valóságként ható misztikumban a sztalinai lélekmérnökök, ha mindenekelőtt tagadniok kellene filozófiai alapon a lelket, mint idealisztikus fogalmat. Aztán: hogyan lehet a lélek, mint legmagasabb metafizikai kifejező erő, programparola — szinte tudományos definíció — egy olyan technikai iakultúson, mint a sztalinai és zsdanovi szocialista realizmus irodalmi, dialektikai tanszéke, amelynek logikusnak és materialistának kellene lennie?

Hogy az önmagáért való művészet elgondolása eszmenélküli, ezt a jelszót a reakciós polgári művészet apologetikusai vetették fel, azért, mert a l'art pour l'art-isták a maguk csendéletével nem szolgálták a templomi kultuszt és az államalkotó pátoszt a gyarmatok meghódításánál. Ez a paradox komédia egészen a mai napig tart — a tehetetlenségi törvénynél fogva — és átcúsúzott a szocialista platformra is. Vajjon az „eszmenélküli“ európai művészet hetven-nyolcvan éve valóban negációját jelenti ennek a sedáni, verduni, belforti, st. quintini, kálváriai, gyarmati, imperialista államalkotó pátosznak — amikor egyetlen geraszimovi gesztus mint ellenforradalmi és tárgyitalant — sutbavetette? S vajjon a hivatalos, nyugateurópai, programszerű, tendenciózus polgári művészet — a nagyhatalmak, az államérdekek és háborúk fogalmának apologetája — művészileg valóban igaz úton járt, amikor destruktívnek bélyegezte ezt az eszmenélküli festészetet, amely a maga romantikus és atheista elzárkózottságában — s mindenesetre materialista szolipszizmusában — nem akarta felismerni és elismerni a cezaromanikus, vallási és tendenciózus valóságból mást, mint néhány holt tárgyat a műteremben?

Krlezsa, folytatva a párhuzamot, rámutat a l'art pour l'art idealista negációjának okaira szovjet részről és materialista bírálatát adja ennek a művészetnek térben és időben, amelyben született, majd így folytatja:

A nyugateurópai képzőművészeti és művészeti hisztéria jelenségei, dekadens és morális zürzavara, a tudás, tudomány és technika hulláma olyan problémák, amelyek ellen a szocialista ideológusnak mindenképpen állást kell foglalni. A nyugateurópai civilizációt a progresszió vagy reakció szemszögéből vizsgálva, a materialista ideológusnak ítéletében tárgyilagosságnak kell lennie, ennél fogva logikusnak. Nem szabad a tényeket a régi, lejárt szecessziós plakátok szemszögéből mellőzni, amelyeken rosszul másolt aktfényképek a megláncolt emberiséget jelképezik: láncaiban még, de már hajnalodik Ázsia végtelen síkságain... A korszerű szocialista esztétának nincs joga tagadni Dakly „Égő zsiráf“-ját mint szürrealista értelmetlenséget s ugyanakkor propagálni Picassot és Paul Eluard-t. Ez nem logikus. Nem tagadhatja az impresszionizmust a palettán vagy a versben s nem hirdetheti provinciális, régimódi karrika-

turáját az akadémizmusnak, amelynek a szimbolizmus már nyolcvan év előtt vagy még régebben kicsavarta a nyakát és amelynek ugyan az a l'art pour l'art-izmus felsőbbes, művészi negációja volt. Mint ahogy nem likvidálhatja a lengyel-mészárlást Bor-Komarovszkival, Markoszt Jaltával, sem Triesztet az irredentizmussal. Ez lehet egy hatalom nézete, egy nagyhatalom véleménye — in artibus et in politicis — azonban nem szocializmus. Ukázokkal és ultimátumokkal lehet emberek fejét venni, azonban nem lehet művészetet teremteni. Azzal, hogy kiátkozásokkal kimondjuk, hogy a l'art pour l'art-izmus kozmopolita söpredék terméke, azzal hogy Titót gyilkosnak, gyujtogatónak és a kapitalizmus agent-provokátorjének mondjuk, azzal, hogy tegnap Rajkot, tegnapelőtt Buharint felakasztottuk és holnap felakasztjuk Svermovot, Gemulkát és Szlanszkit azzal a nyugati művészet lehet, hogy holnap fegyelmezettebb lesz. Aragon megír néhány művészi direktívát, Picasso megiszik még egy poharat drága tintanedűjéből, a Generalisszimus egészségére — azonban ez filozófiai változást nem jelent. S mindezek a dolgok a banalis, mindennapi peszimista litánia zümmögését jelentik, hogy tudniillik a világ lényegében nem változik meg.

A pénz és munkaerő drámai küzdelmében egyre többször hallani (a kapitalista jelszó egyre hangosabb), hogy ebben az összecsapásban voltaképpen Európa és Ázsia összeütközéséről van szó, a Nyugat és a Kelet, az etikai idealizmus és a barbár ázsiai materializmus összeütközéséről. Európa — eszerint a propaganda-séma szerint — a nyugati materiális-kulturális gazdagsága, a polgári és feudális iparosítás prosperitása a civilizáció gazdag hagyományával — vallási, művészi és erkölcsi értelemben. Szabad erkölcsi meggyőződéssel, a demokratikus parlamentarizmus kényelmével, az individuális kereset előnyeivel — saját kezdeményezés alapján — individuális polgári szabadsággal függetlenséggel stb. Ázsia: az a kulturálatlan szocializmus, elmaradt agrár-bázisokkal, mongol önkényuralommal, cinikus, istentelen negációjával minden erkölcsi elvnek, történelmi-materialista világszemlélettel, amely tagadja a logika összes nyugateurópai elveit, életstandardját, művészetét és polgári szabadságát.

E propagandista zajban hol a marxi igazság?

Az igazság abban van, hogy a leninizmus, mint Marx tételeinek logikus alkalmazása százszázalékos nyugateurópai doktrína, amelyet a mi nyugateurópai népünk mint ilyet fogadott el programatikusan és a szocialista forradalom alapján meg is valósított, szocialista alkotmány formájában. A leninizmus a forradalmi arcvonalon megkezdte a harcot az orosz szektoron a marxista tételek megvalósítására, nemzetközi méretekben s ennél Nyugat-Európa politikai inzolvenciája negatív történelmi szerepet játszott, már harminc év előtt. Nálunk délszláv viszonylatban a nemzetközi bolsevik szolidaritás méreteiben a harc harminc évig tartott, hogy aztán speciális körülmények között felkeléssé, forradalomná fokozódjék és hogy a második világháború után teljes politikai győzelemmel végződjön. A polgári Európa passzivitása saját harcunk esetében a demokrácia megvalósításért 1918—1941 között az ellenforradalmi Jugoszláviát tartotta fenn, egészen annak haláláig.

Harcolni az erőknek Európára ma végzetes eltévelygése ellen — folytatja később Krlezsa — harcolni ez ellen csak a szocialista elvek alapján lehet s nem Mária mennybemenetele badarságának dogmává változásával, ami persze nem sokkal unintelligensebb a szinkópikus zene és az impresszionizmus zsdanovi kiátkozásánál. Nincs tehát szó Európa és Ázsia, Nyugat és Kelet, materializmus és idealizmus összeütközéséről,

hanem arról, hogy Moszkva ma, fasiszta beszennyeződése miatt, eszmei síkon provinciálisan zavaros. Az eszmei dezagregáció jelei esztétikai kérdésekben már évekkal ezelőtt nyilvánvalóan mutatkoztak és ez biztos jele volt a megbetegedésnek különböző területeken, elsősorban a filozófiában. Senki sem gondol arra, hogy a szocializmus a nagyhatalmak és nagy öldöklések világában humanista fecsegők énekkara legyen — mint a puritánok és a tiszta szeretet prófétái, a vallásközösségek tagjai, akiket „keresztényi szeretet“ kapcsol össze és akik Marx kezdeti kora óta keresztényi szeretetről prédikálnak és nem szocializmusról. Azonban, hogy a szocializmus államönkényében nem kezelheti polgárait rab-szolgaként — s mint VIII. Henrik, nem bélyegezheti őket árúnak, csavargóknak, lázadóknak — azt felesleges bizonyítani. Ha az emberi gondolkodás anyagi érdekekből született is, az állam zsebének logikája — még ha szocialista is — nem lehet egyedüli kompasz nemzetközi viszonylatban az egyes szocialista államok között.

Rámutatva Sztalin istenítésének antimarxista szocialista-ellenes elemeire Krlezsa így folytatja:

Szocialista irodalmunknak védeni kell a jugoszláv szocialista Status-quot, mert azzal védi szocialista — s így logikusan népi és kulturális — fennmaradását. Szocialista irodalmunknak, mint művészi propagandának a külföld előtt (amelynek irodalmunkról és művészetünkéről fogalma sincs) művek sorozatával kell bebizonyítani, hogy amióta csak vagyunk, mindig harcoltunk a szabad művészi kifejezésért, a stílusok sokféleségéért, a gondolatok szabad kifejezéséért saját politikai meggyőződés formájában. És abban a tragikus dilemmában, amikor ideálunk részéről nyilvánvaló gyilkossággal fenyegetnek, a polgári nyugat részéről pedig gyanús szimpátiák szele kél — békét hirdetni, könyveket írni és fegyverkezni: olyan feladatok ezek, amelyekre nem lenne képes egyetlen nyugateurópai irodalom és művészet. A nyugateurópai civilizációk békésen, régi tradíciók hajlékaiban növekedtek, azokat nem tépte évszázados előátkozottság vihara, mint az nálunk történt. Nagyszámú nyugati szimpatizőrünk véleménye szerint saját illuzióinkban hajókázunk és sokan közülük már álmodoznak a politikai peccenyéről, amelynek elemei: a naftánk, alluminiumunk, tölgyfánk, uránércünk részvényosztaléka; munkaerőnk és húsunk mint ágyútöltelék.

Kulturális tudatunk történelmi-materialista koncepciói, egyes elemeinek irodalmi és művészeti tolmácsolása képezik ma az alapvető kérdést. Történelmünk leghatalmasabb tömegmozgalma keretében, amely forradalmi harccal megvalósította a szocializmus elveit, a ma most tudományos, irodalmi, művészeti és eszmei megvalósítást követel tőlünk, intellektuális alapon. Ezt a kérdést fejtegetve, Krlezsa így folytatja: A saját szocialista irodalom és művészet jelszava ne maradjon jelszó — mint ahogy a politikai tervünk megvalósítása sem program már, hanem állami politikával megvalósított gazdasági és szocialista valóság. Ezt a valóságot a szocialista kultúra minden területén élővé kell tenni, különösen pedig az irodalomban, hiszen ez a szocialista kulturális öntudat kiépítésének is alapja. Irodalmunk és irodalmi kritikánk ne tekintse feladatának általános vonalon egyes materialista és metódusbeli elveket megvédeni (grosse modo) hanem az analitikus módszer alkalmazásával belemenni a részletekbe, kivizsgálni a konzervatív konstellációkat azok minden formájában és árnyalatában, összes megnyilvánuló trükkjeikben és kinyilvánulásukban.

Vitát kell teremteni — folytatja később Krlezsa — az értékek téves felértékeléséről, az előítéletekről, a meghasadásról, a regionalista rész-

letek elhagyolásáról és az alapvető történelmi materialista koncepció hiányáról, stb. Még mindig mandarinok módján adminisztrálunk egy holttest körül és a halott dolgoknak ezt a kultuszát továbbra az irodalom és a szépirodalom nevében üzik egyesek s ma azt is megéltük már, hogy felröpített töltött galambok — bizonyos fiktív esztétikai elvek alapján — azt bizonyítják, hogy egy politikai propaganda nevében rendőrségi visszaélést üzünk, amely állítólag akadályozza a szabad művészi alkotást. Különös figyelmet kellene szentelni civilizációnk, irodalmunk és művészetünk történelmi elemeinek stb.

Fejtegetve a marxi tételt a felépítményről kifejti, hogy bizonyos jelenségeket ebben a felépítményben maga Marx is állandóan a dialektikus fluktuációval kísért. Irodalmunknak — folytatja — az intellektuális forrongás változatait legszélesebb vonatkozásaiban, teljes partitúrájában kellene kísérnie, hogy már egyszer megállapítsuk: mi hangzik hamisan, idealisztikusan, üresen és reakciósan ebben a hangszerelésben, mi a disszonáns szellemünkben és szellemi kultúránknak ebben a kakofóniájában, ahol ezek a disszonáns elemek még mindig szép számban előfordulnak.

A szellemiekben és szellemi értékek terén nem lehet semmilyen normát szabni, szinkronikus példák nélkül anélkül a valami nélkül amit tertium comporationisnak, harmadik tényezőnek nevezünk. Egyedül ilyen exakt metódus zárja ki a helyi értékek kultuszát regionális perspektívából, ezeket a regionalizmusokat nálunk elvileg már századok óta üzik, nem alkalmazva semmilyen irányzatot, intenzivitásuk csökkenésére.

Történelmünk utolsó évtizedei nem mint bizonyos nyugateurópai mozgalmak utánzásai jelentkeznek, mivel mi vagyunk a Balkánon és a Dunán az egyedüli szocialista ország, amely saját erejéből tört saját szocialista politikai arculata kiformalásáig, saját történelmi fejlődésének törvénye alapján. Irodalmunk éppen ezért ne legyen a nyugateurópainak imitációja, mert ez az irodalom ma, mint alkotás, nem az idegen példák másolataként jelentkezik s mert hallatnia kell végre a saját hangját.

A nyugateurópai civilizált népek úgynevezett nemzeti szellemüket univerzális formulák alapján alakították ki, két alapvető periódusból: a feudalizmusból és a polgári prosperitásból. Ez a politikai és gazdasági prosperitás (amelyet egész sor expansiók törekvés és gyarmati hódítás hívott életre) az úgynevezett nemzeti génuszban szimbolizálódik, mint szintetikus formulája saját alkotó, eszmei és művészi szellemének. S ezt az eszmebeli prepotenciát rákényszeríthette minden ellentétes (barbár) törekvéssel szemben. Ez a nyugateurópai nemzeti génusz amelyet igen sokszor cinikus fegyvercsörgés és egész európai tartományok kifosztása kísért diadalra, megszólal egész sor műalkotásban. (Krlrezza egész sorát vonultatja fel ennek a példának.)

Ha nyugati vagy keleti programról beszélhetünk — fejezi be — mi tendenciózusan ezeknek a művészi objektivizációknak baloldali megvalósítása mellett vagyunk. Hogy ez nem történhet a zsáner-festészet példáján, a tizenkilencedik század második szakaszának izlése szerint, sem a dilettáns, quasi program-líra eszközeivel — amelyet Tihonov vagy Rilszki művelnek — az nem kétséges, mint ahogy nem valósítható meg a konstruktív-immaginális festészet vagy a köldökbámuló költészet eszközeivel sem, amelyet a nyugat több mint ötven esztendeje művel. Hogy nekünk a jobboldali, képzőművészeti-ellenforradalmi, geraszimovizmus vagy zsdanovizmus, Todor Pavlov idealista ismeret elméleti tö-

rekvéseivel, nem lehet hasznunkra, az is kétségen felül áll. Abban a pillanatban, ha jelentkeznek majd nálunk művészek, akik a maguk tehetőségével, tudásával és ízlésével képesek lesznek baloldali valóságunk objektív momentumait szubjektíven kifejezni, meg fog születni nálunk a baloldali művészet. Amennyiben kialakul majd szocialista-kultúránk sugárköve, — tudatában gazdag multjának és tudatában kulturküldetésének a mai európai térségben és időben — baloldali művészetünk is kétségtelenül jelentkezni fog.

Ezek voltak nagyjából — ha nem is teljes egészében, teljes terjedelmében és szószerint — a III. írókongresszus gerincét alkotó referátum szavai. S ami tanulságot nekünk magyaroknak, magyar íróknak le kell vonnunk a referátum és általában a kongresszus eszmei anyagából: **az egészséges útkeresés tétele.** A megtisztított kultúrhagyományok fejlesztése, a ma ábrázolása s a megtisztított multé — szem előtt tartva azonban mindig, hogy a káros partikularizmust és a regionalizmust mellőzni kell, ki kell küszöbölni. Nem azt a regionalizmust, amelyet nekünk a Vajdaság jelent — hiszen ezen keresztül hazánk az új Jugoszlávia — hanem azt, amely ék lehet köztünk és velünk élő más népek között.

Hogyan? — kérded talán csodálkozva. — Lehet egy aránylag szűk területen élő, más nyelvet beszélő kisebbség irodalma és művészete nem regionalista?

Lehet, ha szem előtt tartja, hogy a nyelvi különállásunk és másfajta hagyományaink ellenére hazánkhoz fűznek bennünket mindennél erősebben népi forradalmunk vívmányai. S a feladatunk most — részben már meg is valósítottuk őket — megtalálni mindazt, rámutatni mindarra, ami Jugoszlávia népeivel közös, mindazt ami általános emberi és általános kultúrérték. A mi kapcsolatunk nem nyelvi — lényegében azonban erősebb a nyelvi kapcsolatoknál. A közös életen, a közös érdeken, a közös eszményeken, a szocializmus megvalósításán alapszik.

Négy éve úszik hajónk a népek tengerén, egyedül — idézte Krlezsza beszámolója. S mi ennek a hajónak nem utasai, útitársai vagyunk, nem azok akarunk lenni, hanem matrózok és kormányosok, akik vállaljuk a vihart és a vészt is, a napsütés és az eredményekben való részesedés mellé. Mindezt sorsunk irányításának tudatos felelősségével tesszük. Ami tanulságot levonhattunk Krlezsza szavaiból, azt levonjuk, azzal a fogadalommal, nem leszünk alábbvalók a többiekénél, a velünk élő többi népeknél.

---

*De szép erőkkal hasznosat végezz
S úgy láss a költőmesterséghez.

Markolj az ember-életnek teljébe
Átélté mind, kevés ismerte fel
S bárhol fogod, mindenkit érdekel.